

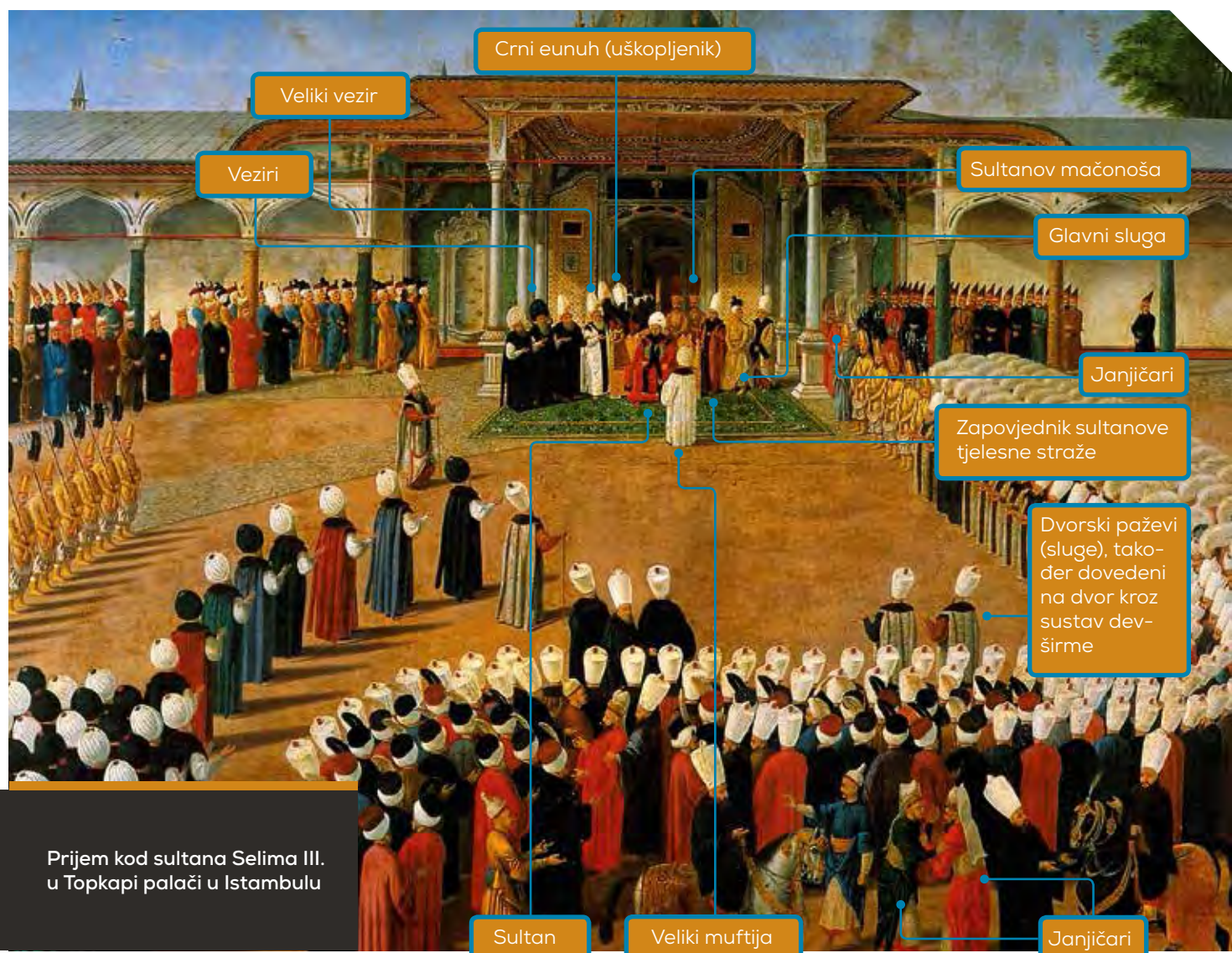
DANAK U KRVI

SULTANU OSMANSKOG CARSTVA

Piše:
Anđelko Vlašić

Ako ostavimo po strani negativne asocijacije koje pobuđuje popularni naziv „danak u krvi“, devširma postaje fenomen o kojem prosječna osoba malo zna. Detaljniji uvid u njezine društvene i pravne aspekte daje prilično drugačiju sliku

Prijem kod sultana Selima III.
u Topkapı palači u Istanbulu

PRAKSA U OSMANSKOM CARSTVU

200 000 dječaka je prošlo je kroz ovaj sustav

U Osmanskom Carstvu do 15. stoljeća uobičajena praksa novačenja mladih kršćanskih zarobljenika priječila je dostatno proširenje vojnih odreda. Trebalo je namiriti vojne potrebe carstva koje je ubrzano raslo, a ono je trebalo odane vojnike i lojalne državne službenike. Njihov broj postao je nedovoljan i bilo je potrebno pronaći novi način. Sultani su htjeli imati pod svojom kontrolom vjernije postrojbe od onih koje su činile regularne vojne trupe. Snaga turske aristokracije postala je prejak da bi bila zanemarivana, stoga su počeli razvijati postrojbe kapikullari, neovisne od ostatka vojske. Sustavno provođenje devširme počelo je 1438., no ona se provodila sporadično i ranije.

Devširma se prvi put spominje u vrijeme vladavine sultana Bajazita I. (1389.-1402.), ali zna se da je zakon o njoj uveden u vrijeme sultana Murata II. (1421.-1444. i 1446.-1451.). Prema navedenom zakonu, država je mogla od osmanskih nemuslimanskih podanika uzimati po jednog dječaka određenog uzrasta.

Opće karakteristike devširme

U 16. stoljeću devširma je provodena na način da je sultan svojim ukazom, fermanom, postavljao povjerenika i janjičarskog časnika za svaki okrug. Pod nadzorom lokalnog beglerbega, sandžakbega, kadije i spahije, u svakom selu navedeno povjerenstvo pozivalo je svu mušku djecu između sedme (ili osme) i osamnaeste (ili dvadesete) godine života i njihove očeve kao pratitelje te biralo samo one dječake koji su im se činili fizički i psihički sposobnima. Devširma je uključivala samo djecu kršćanskih seljaka koji su se bavili poljoprivredom i nije obuhvaćala gradsku djecu i sinove koji su bili jedinci. U sultanovu fermanu i u pismu janjičarskog age (dvama dokumentima koje su posjedovale osobe zadužene za provođenje devširme) bilo je naznačeno koliko će se dječaka uzeti i iz kojih se mjesta smiju uzimati. Obično se na četrdeset kuća uzimao po jedan dječak, ali se taj propis mogao izmijeniti prema potrebi. Povjerenstvo je bilježilo ime svakog djeteta i zapisivalo njegov opis u registar, a zatim je slalo dječake u grupama od stotinu do stotinu i pedeset dječaka janjičarskom agi u Istanbul. Devširma je u 16. stoljeću provodena svake

treće, pete ili sedme godine, ovisno o potrebi za nove sluge na dvoru, u vojsci i državnom aparatu. Svaki bi put bilo skupljeno od tisuću do tri tisuće dječaka. Prema podacima koji se mogu pronaći u jednoj zapovijedi o provođenju devširme poslanoj 1666. u više balkanskih gradova, ciljano područje za skupljanje između tristo te tristo i dvadeset dječaka bio je čitav središnji i zapadni Balkan. Najmanje dvjesto tisuća dječaka na Balkanu prošlo je kroz sustav devširme u dva stoljeća njezina postojanja. Njezin je utjecaj bio golem: zbog svoje ukorijenjenosti u vojni i administrativni sustav bila je jedna od najvažnijih osmanskih institucija.

Bijeli eunusi strogo su nadgledali i disciplinirali paževe. Svaki trenutak njihova vremena bio je određen: ustajali su, spavali, jeli, odmarali i igrali se u određeno vrijeme. Nisu mogli razgovarati međusobno kada su to oni sami htjeli, a u svijet izvan granica dvora nisu smjeli izlaziti. Nisu se mogli ženiti, a na dvoru su obično ostajali do svoje dvadeset i pete ili tridesete godine života. Kršenje precizno određenih pravila kažnjavalo se odmjeravanjem kazni prema visini prijestupa: javnim ukorom, batinanjem po tabanima, istjerivanjem ili smrtnom kaznom.

Robovski sustav u Osmanskom Carstvu

Robovski sustav činio je temelj osmanske države. Svi službenici koji su provodili vlast u sultanovo ime službovali su na dvoru i bili su sultanovi robovi. Na dvoru su dobivali posebnu naobrazbu nakon koje su postavljani na visoke državne položaje. Tako je sultan, povjerivši vlast

TUGRA
SULTANOV
KALIGRAFSKI
MONOGRAM

Djeca Janjičari

Devširma je provodena u početku samo na području Rumelije, odnosno u Albaniji, Bugarskoj, na Peloponezu i egejskim otocima, ali je od sredine 15. stoljeća bila uključena i Anadolija, a u Rumeliji i Srbija, Bosna, Hercegovina i Ugarska

samo onima koji su mu bili dužni bes-pogovornu odanost, osiguravao svoju apsolutnu vladavinu. Treba istaknuti da je biti sultanov rob u osmanskome društvu bila čast i povlastica, što nam potvrđuje i činjenica da su ti "robovi" popunjavali najprestižnije upravne položaje u osmanskoj državi. Dapače, ako se prouči točno značenje riječi *kul*, uočava se da njezino prevođenje pomoću riječi "rob" može navoditi na krivi zaključak. Islamski su zakoni smatrali slobodu temeljnim, a ropstvo prolaznim stanjem i zato bi bilo bolje sve njih nazivati slugama sultana.

Pozitivne karakteristike devširme

Tražiti pozitivne karakteristike sustava devširme nezahvalan je posao, naročito kad se uzme u obzir jačina negativne slike koju ona tvori u narodnoj tradiciji Balkana. Taj "danak u krvi" ostao je u narodnoj tradiciji simbol neumljivosti i surovosti osmanske države. Priče o sakrivanju dječaka, njihovu zamjenjivanju s muslimanskim dječacima iz okolnih sela kako bi se izbjeglo odvođenje u Istanbul i preobraćivanje na islam, priče

o tome kako se osmogodišnje dječake ženilo da bi ih se zaštitilo od danka i druge razne priče što preživljavaju do današnjeg dana pokazuju da je trauma stanovništva pogođenog devširmom bila snažna i raširena. S druge strane, ima i posve drugačijih priča i svjedočanstava, iz kojih se može iščitati da je devširma omogućivala siromašnim i brojnim porodicama društveni uspon većeg ili manjeg obujma.

Činjenica da je devširma zaobilazila dječake koji su bili jedinci, sinovi seoskih čehaja (zamjenika viših dužnosnika) i svih onih koji su obavljali neku državnu službu, sinovi čobana, sinovi Židova (odnosno onih koji se bave trgovinom), oženjeni, oni koji su znali turski jezik, oni koji se bave kakvim zanatom ili umjetnošću i oni koji su vidjeli Istanbul, upućuje na zaključak da nisu uzimali dječake koji "značajnije" pridonose životu svoje zajednice i/ili koji su imali prigodu uključiti se u život, bio to život zajednice ili vlastiti, obiteljski, kulturni život, itd.

Dječaci su u sustavu devširme prisilno preobraćivani na islam i prisilno im je nametana turska kultura i jezik, ali su

"zauzvrat" dobivali odgoj, obrazovanje, plaću, izučavali bi pojedine zanate i postali stručnjaci u nekoj profesiji ili znanosti.

Stav osmanske vlasti prema devširmi

Osmanska vlast smatrala je devširmu izvanrednim nametom koji je plaćala raja, a ne nekakvim porobljavanjem svojih podanika. Cilj devširme nije bilo "uništavanje" kršćanske djece. Da jest, već bi se bilo našlo jednostavnije rješenje nego što je bilo njihovo dugogodišnje školovanje i profesionaliziranje. Cilj nije bio ni odvojiti ih od njihove obiteljske i pokrajinske sredine jer to često i nije bilo ispoštovano do kraja: pojedini dječaci, jednom kada bi odrasli, dolazili su u kontakt sa svojim obiteljima. Cilj je bio osigurati sultanske slugе, osigurati normalno funkcioniranje sultanske palače, janjičarskih odreda i državne administracije. Sustav je osmišljen točno tako da se ne bi izopačio u nasljednu aristokratsku kastu koja bi ugrozila položaj sultana i njegovu vlast. Iz tog su razloga samo nemuslimani mogli proći

Knjižnica Enderun u Topkapi palači u Istanbulu

OBRAZOVANJE

Kada bi dječaci stigli u Istanbul, najbolji od njih bili bi birani za paževe (*iç oğlan*) u sultanskoj palači Topkapi, a u izboru je ponekad sudjelovao i sam sultan. Pod strogom paskom eunuha, paževe su od druge do sedme godine podučavali njihovi dvorski odgojitelji, a potom su

dječaci prolazili drugi odabir, koji se zvao *çikma*: najsposobniji su dječaci ulazili u službu dviju komora sultanova dvora – Velike i Male komore – dok se ostale upućivalo u konjičke odrede pod zapovjedništvom središnjih vlasti (*kapıkulu*). U 16. stoljeću bilo je 700 paževa u dvije

dvorske komore. Oni su nastavljali svoje obrazovanje i istovremeno vježbali jahanje, gađanje lukom, mačevanje, hrvanje i bacanje koplja. Također je svaki dječak izučavao neku posebnu vještinu ili umijeće za koje je imao dara. Dječaci koji su pokazivali smisao za vjerske znanosti pripremali su se za vjerske pozive, a oni koji su bili vješti u pisarskom umijeću pripremali su se za karijeru u činovništvu. Konačni cilj poučavanja bio je proizvesti „ratnika-državnika i odanog muslimana koji će istovremeno biti učen i vrstan govornik, uglađen te duboko ljubazan i pošten“. Preciznije bi bilo reći da je temeljni cilj takvog obrazovanja bio usaditi učenicima potpunu pokornost i odanost sultanu. Zato ih se i učilo da je smrt u sultanovoj službi najveći blagoslov.

Paževi su obično dobivali četverogodišnje obrazovanje u Velikoj ili Maloj komori. Nakon još jednog odabira najsposobniji su odlazili u odaje rezervirane za osobnu službu sultanu, a ostali u sultanovu konjicu. Postojale su četiri odaje u sultanovoj privatnoj službi: Osobna odaja (*hâs oda*), Riznica (*hazîne*), Smočnica (*kiler*) i Ratna odaja (*seferli oda*).

Obrazovanje koje su dječaci stjecali može se slobodno nazvati vrhunskim za ono doba, a obuhvaćalo je vojne, sportske, intelektualne i umjetničke discipline.

DVORSKA ŠKOLA ZA PAŽEVE

Dvorska škola za paževe obrazovala je umjetnike i učenjake, glazbenike i činovnike, obrtnike i druge profesionalce, koji su radili za sultana i stvorili neke od najboljih djela osmanske civilizacije. Dvor je bio glavno stvaralačko središte i ondje su se razvili osmanski umjetnički stil i aristokratski način života što su ga sultanovi robovi rasprostranili svuda po Osmanskom Carstvu. Primjerice, arhitekt Sinan došao je

u dječjačkoj dobi putem devširme u Istanbul, profesionalnu naobrazbu stekao je tijekom dugogodišnjeg rada u vojsci i u graditeljskom uredu na dvoru, a postao je sultanov glavni arhitekt i autor mnogih graditeljskih djela i remek-djela diljem Carstva. Njegov primjer pokazuje do kojeg je pozitivnog vrhunca mogao doći naizgled posve negativan i okrutan običaj danka u krvi.

devširmu, a prikupljeni dječaci nisu su mogli kasnije u životu ženiti. A kada bi se nakon izlaska iz službe oženili, njihova bi djeca postajala muslimani i samim tim nisu mogli slijediti očev put i ući u sustav devširme. Jedinu iznimku u pravilu nasljeđivanja predstavlja obitelj Köprülü, čijih je nekoliko članova u kasnom 17. i ranom 18. stoljeću zasjelo na položaj velikog vezira.

Osmanska država provodila je devširmu kako bi si priskrbila vjernije i poslušnije službenike te vojnike nepodložne korupciji, dakle željeli su takve podanike koji će biti čista suprotnost onom obliku podanika koji se vremenom razvio: bili

su to korumpirani i neposlušni muslimani turskog etniciteta koji su radili na štetu države, svoje obitelji, svog roda i/ili svog mjesta. Devširma se pokazala učinkovitim lijekom za tu administrativnu boljku koja je ponovno zarazila tkivo osmanskoga državnog aparata jednom kad je devširma ukinuta.

Vjerskopравни aspekt devširme

Je li primjena devširme bila u skladu s islamskim pravom? Sporazumom zimet između islamske države i njezinih građana nemuslimana, država svojim nemuslimanskim građanima garantira

Osmanska se država počela povoditi prema stavu koji se može naći u riječima velikog vezira Çandarlı Kara Halil Hayreddin-paša, inicijatora sustava devširme: „Poraženi su robovi osvajača, kome pripadaju dobra, žene i djeca poraženog. Preobraćujući djecu silom na islam i uključujući ih kao vojnike u službu vjere, radi se za njihovo dobro na ovom svijetu i za njihovo vječno spasenje. Prema riječima Proroka, svako dijete dolazi na svijet počima islamu, koji će, razvijajući se u vojsci sačinjenoj od kršćanske djece, razbuktati čak i kod nevjernika žar za preobraćenjem na islam.“

Janjičari, esencijalni dio osmanske vojne sile

sigurnost života i imetka, a nemuslimani se obvezuju na poštivanje općega islamskog državnog sustava i na davanje glavarine, džizije, koja se može smatrati nadoknadom za izbjegavanje vojne službe. Provođenje devširme predstavlja ukidanje tog sporazuma od strane države i iziskivanje od svojih nemuslimanskih građana da se odreknu džizije te priskrbe državi ono što ona smatra nužnim, a u ovom slučaju to bi bili vojno sposobni dječaci.

Kada je riječ o uzimanju dječaka bez suglasnosti njihovih roditelja te prisilnog obrezivanja dječaka i preobraćivanja na islam, takve radnje predstavljaju kršenje odredbi šerijatskog prava. Naime, prelazak na islam nije obvezna radnja, nego je stvar slobodne volje pojedinca. Provođenje devširme predstavlja jedino značajno nepoštivanje tolerancije koju je propisivao islamski zakon.

Ukidanje devširme i posljedice

Devširma je stvorila klasu moćnih državnih dužnosnika i njihovih potomaka koji su se sukobljavali sa spahijama, jedinicama feudalnog poretka. Ta su neprijateljstva jačala tijekom 16. stoljeća.

Spahije su živjeli od prihoda zemlje, a ti im prihodi nisu dozvoljavali da se uspješno suoče s općom gospodarskom krizom. Situacija je kulminirala pobunom 1603. u Istanbulu, uz podršku uleme. Sultan je tada stao na stranu janjičara pa su njihovi protivnici potučeni. Međutim, nesigurno stanje nastavilo se i povremeno je eskaliralo u pobunama, npr. 1608. godine. Zbog sve većeg pritiska koji su podanici muslimanske vjere vršili na sultana u želji da ostvare vojnu i političku karijeru, počela su se kršiti pravila devširme. Uhodani principi novačenja u janjičarske odrede putem devširme više nisu bili poštivani jer su se počele dopuštati razne iznimke u provođenju zakona o devširmi. Tako su se janjičari mogli ženiti pa su njihovi sinovi uzimani u janjičarske odrede. Stoga je zakon o devširmi tijekom 17. stoljeća polako prestao biti provodan. Koliko je poznato, devširma je zadnji put provedena 1648. Šezdesetih je godina 17. stoljeća već "potpuno pala u zaborav". Zadnji se put u izvorima spominje 1705., za vladavine sultana Ahmeda III. (1703.-1730.).

Kad se devširma prestala provoditi, pristup u dvorsku školu dozvoljen je sinovima osmanskih uglednika, koji su

nastavili putem dječaka prikupljenih devširmom i počeli su se, kao i oni, uspinjati stepenicama administracije Carstva. Napuštanje tog sustava imalo je važnu ulogu u otpočinjanju turcizacije državne administracije: turski etnički element dobit će od tog vremena više utjecaja u vojsci, administraciji i svekolikom kulturnom životu Osmanskog Carstva. Ta "nacionalizacija" nije mogla biti ostvarena dok je na snazi bila devširma jer je ona sprečavala Turke, odnosno muslimane (ako preobraćene dječake ne smatramo izvornim muslimanima) da prevladaju u ukupnom zbroju etnika zastupljenih u državnom ustroju. Zato se može reći da je zasluga za kozmopolitski karakter Osmanskog Carstva dijelom pripadala i devširmi, barem dok je bila provodena.

Odjeća janjičara

Tipična odjeća, odnosno uniforma janjičara sastojala se od vrećastih hlača (şalvar) nošenih preko donjeg rublja i pamučne ili lanene košulje koja im nije prekrivala koljena. Šal koji su janjičari nosili oko košulje i hlača služio je kao svojevrsni džep za razne stvari, npr. novac, bodeže i sl. Preko šala nosili su kaput dugih rukava koji bi vezali u struku. Zapovjednici janjičara nosili su jakne obrubljene krznom. Vojnici su nosili crvene kožne čizme, a zapovjednici žute čizme. Bijelo nojevo pero koje su često znali zataknuti za kapu bila je nagrada koja se davala pojedinim janjičarima. Janjičari su često prikazivani u raznobojnim uniformama, ali službena boja janjičarskih odreda bila je plava ili žuta. Ono što je janjičarsku uniformu najviše isticalo bila je kapa. Kada su bili u svečanoj uniformi, janjičari su nosili veliku kapu od bijele vune, oblikovanu u cijev koja je sa stražnje strane imala četvrtasti dio koji je visio do sredine leđa. Drugi istaknuti dio uniforme bila je drvena žlica koja je bila spojena na prednji dio kape kao značka. S druge strane, zapovjednici su nosili zaimaču (kutlaču, kacijolu, šeflju) svezanu za pojas, kao znak čina. Spomenute žlice i zaimače označavale su janjičarsku ovisnost o kazanu (kotlu iz kojeg su se hranili) i egzistencijalnu ovisnost o svojem hranitelju, sultanu, čiji su robovi bili.

U borbi su janjičari koristili sjekire i kratke mačeve. U mirnodopskim uvjetima nosili su samo palice ili bodeže, osim ako su služili kao granične postrojbe. Janjičari koji su čuvali sultanovu palaču nosili su velike sjekire i hebebarde. Od početka 16. stoljeća janjičari su nosili muškete, a od sredine 17. stoljeća i kubure.

Ahmed III., 1720. godine

AHMED III.

Janjičari, esencijalni dio osmanske vojne sile

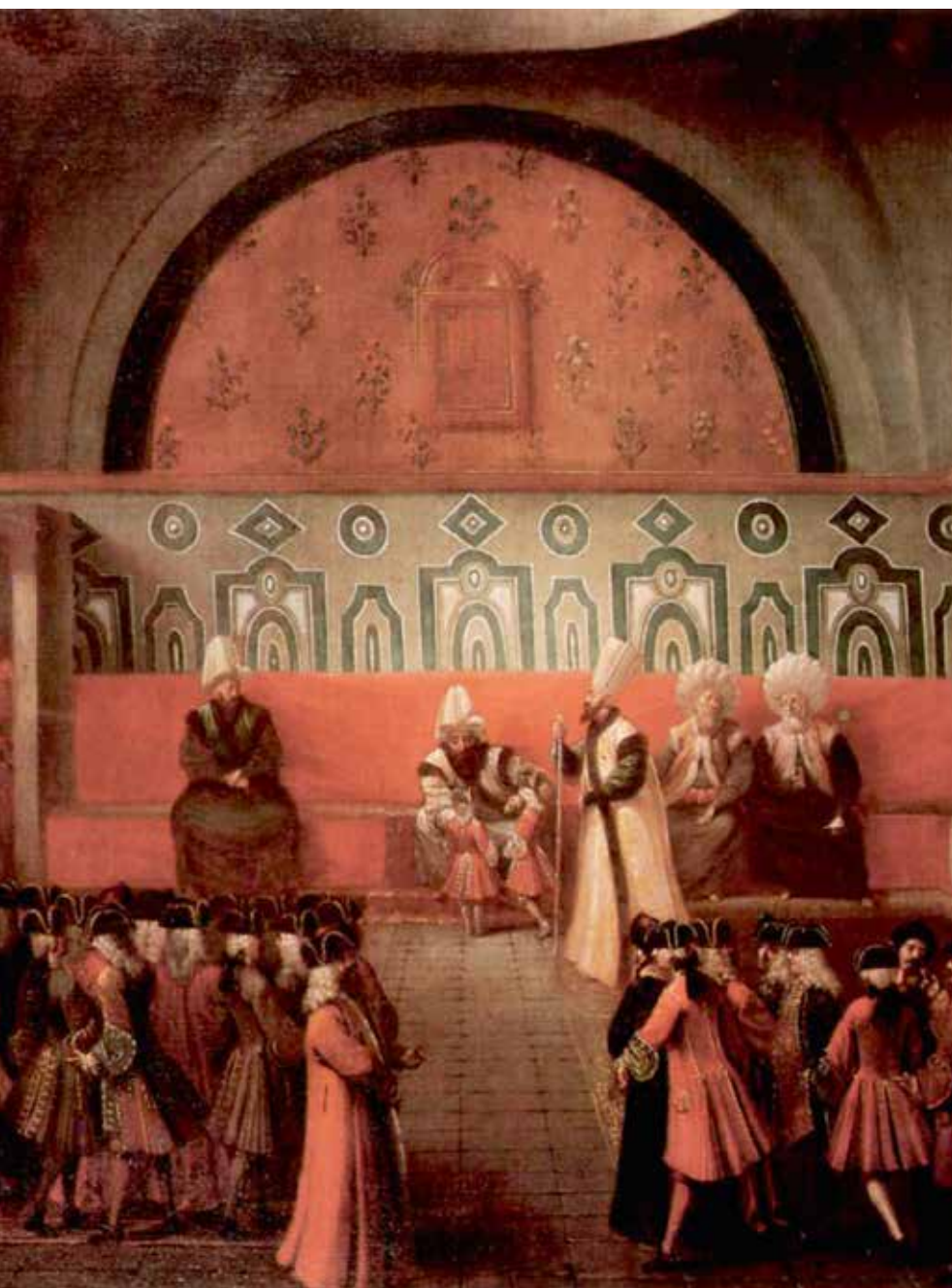
JANJIČARI

SVJEDOČANSTVO

Lütfi-paša, jedan od velikih vezira Sulejmana I., u autobiografskoj crtici zapisao je da je on "zahvaljujući darežljivosti sultana (...) odgojen u Unutarnjem dvoru" i da je bio „dobro raspoložen prema [osmanskim sultanima, op. a.]". U Unutarnjem dvoru „proučavao je mnoge vrste znanja", a nakon uspona na prijestolje sultana Selima I., nastavlja Lutfi-paša, "napustio je dužnost čohadara te ušao u službu Vanjske službe kao muteferika

s prihodom od pedeset akči dnevno. Potom su mi povjereni položaji kapidžibaše, miralema i sandžakbega Kastamonua, beglerbega Karamana i Ankare te napokon – u vrijeme našeg sultana Sulejmana – dužnosti vezira i velikog vezira. Kada sam, ponizan i nesavršen, napustio dvor, družio sam se s mnogim pripadnicima uleme, pjesnicima i ljudima kulture te sam pokušavao do krajnjih granica oplemeniti svoju osobnost proučavanjem znanosti."

LÜTFI PAŠA BIO JE VELIKI VEZIR SULEJMANA VELIČANSTVENOG OD 1539. DO 1541. GODINE

Jedna od karakteristika devşirme jest izuzetna etnička šarolikost: općenito kršćanski dječaci potjecali su iz velikog broja rumelijskih (pa i anadolskih) naroda. Od četrdeset i sedam velikih vezira u razdoblju između 1453. i 1623. samo petorica bila su turskog etničkog podrijetla, a među ostalima bilo je jedanaest Albanaca, šest Grka, jedan Čerkez, jedan Armenac, jedan Gruzijac i jedan Talijan, dok se za desetoricu ne može utvrditi etničko podrijetlo. Iako etnički šarolikog podrijetla, dječaci su bili odgajani u pravcu potpunog odvajanja od etničkih i kulturnih korijena, s ciljem oblikovanja po istom, turskom kulturnom modelu.

"Bajramski domjenak", slika Jean Baptiste Vanmoura

ODJEĆA JANJIČARA

Bijelo nojevo pero koje su često znali zataknuti za kapu bila je nagrada koja se davala pojedinim janjičarima

Janjičari su nosili veliku kapu od bijele vune, oblikovane u cijev, koja je sa stražnje strane imala četvrtasti dio koji je visio do sredine leđa

Od početka 16. stoljeća janjičari su nosili muškete, a od sredine 17. stoljeća i kubure

OPASAČI I LENTE BILI SU POKAZATELJI STATUSA TE SU ODRAŽAVALI JEDAN OD DEVET ČINOVA:

1. gruba plava tkanina;
2. gruba bijela tkanina;
3. gruba žuta tkanina;
4. gruba miješana plava i bijela tkanina;
5. fina bijela tkanina;
6. bijela svila;
7. fina crna tkanina;
8. i 9. crna svilena tkanina

U borbi su janjičari koristili sjekire i kratke mačeve

Vojnici su nosili crvene kožne čizme, a zapovjednici žute čizme

Drugi istaknuti dio uniforme bila je drvena žlica koja je bila spojena na prednji dio kape kao značka

Ahmed I.
(1603.–1617.)

Orhan
(1326.–1359.)

Bajazit I.
(1389.–1403.)

Mehmed I.
(1413.–1421.)

Mehmed II.
(1451.–1481.)

Selim I.
(1512.–1520.)

Selim II.
(1566.–1574.)

1250.

1300.

1350.

1400.

1450.

1500.

1550.

Osman I.
(1299.–1326.)

Murat I.
(1359.–1389.)

Sulejman
Čelebija
(1403.–1411.)
Musa Čelebija
(1411.–1413.)

Murat II.
(1421.–1451.)

Bajazit II.
(1481.–1512.)

Sulejman I.
(1520.–1566.)

Murat III.
(1574.–1595.)

Bodeži zvani
jatagani bili su
poznato janjičarsko
oružje i njihov simbol

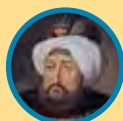

JATAGAN

Osman II.
(1618.–1622.)

Mustafa I.
(1617.–8. i
1622.–3.)

Mehmed IV.
(1648.–1687.)

Ibrahim
(1640.–1648.)

Sulejman II.
(1687.–1691.)

Mustafa IV.
(1807.–1808.)

Mahmud I.
(1730.–1754.)
Osman III.
(1754.–1757.)
Mustafa III.
(1757.–1774.)

Abdulmedžid
(1839.–1861.)

Mahmud II.
(1808.–1839.)

Murat V.
(1876.)

Abdulhamid II.
(1876.–1909.)

Mehmed VI.
(1918.–1922.)

1600.

1650.

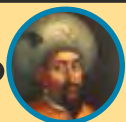
1700.

1750.

1800.

1850.

1900.

Mehmed III.
(1595.–1603.)

Murat IV.
(1623.–1640.)

Ahmed II.
(1691.–1695.)
Mustafa II.
(1695.–1703.)
Ahmed III.
(1703.–1730.)

Abdulhamid I.
(1774.–1789.)

Selim III.
(1789.–1808.)

Abdulaziz
(1861.–1876.)

Mehmed V.
(1909.–1918.)